

ŽOFIE ŠARAPATKOVÁ

EXPLICITNÍ VYJADŘOVÁNÍ PRONOMINÁLNÍHO PODMĚTU 1. A 2. OSOBY V STAROSLOVĚNŠTINĚ

Pronominální podmět 1. a 2. osoby se zásadně liší od podmětu v osobě 3. Zájmenný podmět 3. os. je pouze náhradou podmětu substantivního, v 1. a 2. os. je však jen podmět pronominální a nelze jej nahradit substantivem.¹ Pronominální podmět 1. a 2. os. je vázán na konkrétní jazykový projev; *já* označuje toho, kdo právě mluví, *ty* toho, na koho se obrací. Obdobně je tomu i v plurálu.

V staroslověnštině i v dalších slovanských jazycích (kromě východoslovanských, v nichž je zájmenný podmět obligátní) nemusí být pronominální podmět za jistých kontextových podmínek slovně vyjádřen — sooba je signalizována osobní koncovkou slovesa, takže zájmenný podmět je zbytečný. Je-li přesto vyjádřen, vedou k tomu jisté důvody. Tento článek si klade za cíl vysledovat tyto důvody a popsat okolnosti, za nichž je v staroslověnštině pronominální podmět explicitně vyjádřen.² Práce vychází z úplného materiálu kanonických památek (Zogr Mar As Sav Ostr Und Kupr En Sin Sluck SinSluž Kij Prag Euch Fris Cloz Supr Chil Ilj Ryl FragŽogr FragHilf),³ které jsou památkami překladovými a dále z Panonských legend (Const Meth), které jako texty původní mají pro zkoumání stsl. syntaxe velkou důležitost. U dokladů památek překladových uvádím paralelní text předlohy.

Staroslověnské mluvnice pojednávají o explicitním vyjadřování pronominálního podmětu jen výjimečně. První se tímto jevem zabýval Dobrovský ve svých *Institutiones*,⁴ po něm J. Łoś.⁵ Jejich výklady jsou zaměřeny na případy, kdy je explicitní vyjádření pronominálního podmětu zřetelně motivováno, a to mluvnicky, nebo záměrem, postojem mluvčího, který zájmeno zdůrazňuje; zmiňují se však o i tom, že existují případy další. Náš materiál ukazuje, že je jich značný počet.

¹ Sr. Fr. Daneš, SaS 38, 284.

² Jak upozornil Fr. Daneš (SaS 38, 284), není tento jev ani v české skladbě uspokojivě popsán.

³ Používám zkratek, které jsou zavedeny v akademickém Slovníku jazyka staroslověnského, jehož redakci děkuji za dovolení použít při práci slovníkového materiálu.

⁴ Josef Dobrovský, *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, Vídeň 1822, str. 590

⁵ Jan Łoś, *Gramatyka starosłowiańska*, Łwów 1922, str. 163.

Stsl. doklady, v nichž je pronominální podmět 1. a 2. osoby explicitně vyjádřen, rozdělujeme do 4 skupin:

1. Pronominální podmět je explicitně vyjádřen z důvodů mluvnických. Jeho vyjádření je nutné, aby byl výrok srozumitelný. Je to v těchto případech:

1.1 V několikanásobném podmětu: *se ocъ tvoi i azъ skrъbęšta iskachovę tebe ó patήr σου κάώ* L 2, 48 Zogr Mar As Sav Ostr.

1.2 Ve větách bez určitého slovesa, a to jednak je-li sloveso známé z předchozí věty: *въ тѣнѣ прѣбываеъ i azъ въ нѣмъ ѣν έμοι μένει κάώ ѣν αὐτῶ* J 6, 56 Zogr Mar As Ostr, jednak ve větách s přísudkem jmenným beze spony: *azъ glasъ vъpиpъoštago въ pustyни ѣγώ φωνή βοῶντος ѣν τῇ ἐρήμῳ* J 1, 23 Zogr As Ostr; *o gi azъ rabъ tvoi. azъ rabъ tvoi i sъnъ raby tvoje ѣγώ δοῦλος σός, ѣγώ δοῦλος σός και υἱός παιδίσκης σου* Ps 115, 7 Sin. V Const 3, Lavrov 4, 14, kde je tento žalm citován, je spona doplněna: *azъ bo esmъ rabъ tvoi*.

1.3 Pronominální podmět je rozvit, je nositelem přívlastku. Nejčastěji je zájmenný podmět rozvit participiem nebo participiální vazbou, např.: *po čьto ne vъdastъ moego sъrebra pĕněžьnikomъ, i azъ přišedъ sъ lichvojoz istęzalъ e bimъ κάώ έλθῶν* L 19, 23 Zogr Mar, Supr 369,30. Častá je i apozice: *azъ popъ stanъ pisachъ cyrlský* příspěk k As 76c—d a 157b; *my slověni prosta čadъ* Meth 5, Lavrov 72,2.

Staroslověnština se zde zcela shoduje se západoslovanskými a jihoslovanskými jazyky. Pozornosti si v této skupině zasluhují věty s jmenným přísudkem beze spony. Toto bezesponové vyjadřování je nepochybným hebraismem;⁶ hebrejšťina totiž nezná sponu, která by svým tvarem vyjadřovala příslušnou osobu podmětu, zájmenný podmět je pak v těchto větách obligátní a nabývá povahy spony.⁷ Prostřednictvím řečtiny se tento typ vět promítl i do staroslověnských textů.⁸

2. Důrazný pronominální podmět. Je běžný ve všech slovanských jazycích, v nichž není zájmenný podmět obligátní a je vlastní i jazyku předlohy — řečtině. Dělíme jej na důraz vytykákový, do něhož zahrnujeme vytčení zájmenného podmětu, dané jeho obsahovou závažností, a na důraz citový, v němž je výrazná složka emocionální (ta je ovšem i v důrazu vytykáovém; vodítkem pro toto rámcové dělení byl převládající charakter důrazu).

2.1 Důraz vytykákový. Staroslověnská osobní zájmena jsou v některých dokladech ekvivalenty ř. vytykácího αὐτός (v Euch a Supr), zejména při důrazu zesíleném.

2.11 Prostý důraz: *drъzajte azъ esmъ ne boite se; ѣγώ ειμι* Mt 14, 27 Zogr Mar As Sav Ostr; *ty i semu rabu tvoemu podaždi mysľ pravedъnoz aὐτός και τῷ δουλῷ σου ...* Euch 7a 11.

2.12 Důraz zesílený, a to zájmeny *samъ, vsъ, jedinъ* (např. *ty samъ gi prisno ny priemli* Kij 5a 5), nebo elativní partikulí *i* s významem „i, také“ (*i azъ jesmъ vašego plemene κάώ τῆς ὑμετέρας ειμι φιλῆς* Supr 28,8), nebo

⁶ Viz Ivan Ohijenko, *Die Hebraismen in der altkirchenslavischen biblischen Sprache*. Münchener Beiträge zur Slavenkunde, Festgabe für P. Diels. Mnichov 1953, 170.

⁷ O. Klíma—S. Segert, *Mluvnice hebrejšťiny a aramejšťiny*, Praha 1956, 63 a 163, dále F. Kopečný, *Základy české skladby*, Praha 1962, 169.

⁸ Výčet všech dokladů tohoto typu je uveden v malotirážním sborníku *Miscellanea Brunensia*, Praha 1979, 137—140.

vokativem substantiva (*i ty otroče prorokъ vyšbněgo narečeši se kai sō dé, παιδίων* L 1, 76, Zogr Mar As Ostr.

2.13 Důrazný pronominální podmět v souvětích srovnávacích. Jde o srovnání ve smyslu podobnosti nebo shody: *έko azъ живo, i vy živi bōdete διτι έγω ζω και ύμεις ζήσετε* J 14, 19 Zogr Mar As Sav Ostr.

2.14 Důrazný pronominální podmět v protikladu: *vy bo troicu slavite, a my boga edinogo* Const 9, Lavrov 14, 3.

2.15 Důrazný pronominální podmět v ustálených rčenicích. Jsou to rčení *ty glagoleši/vy glagolete, ty reče; ty uzvriši/vy uzvrite*, která jsou doslovným překladem z řečtiny. Rčení *ty glagoleši/vy glagolete, ty reče* jsou kladnou odpovědí na otázku a znamenají „je to tak, jak říkáš/říkáte“.

Bauer poukazuje na to, že v řečtině tato spojení znamenala vyhýbavou odpověď:⁹ *ty li esi chr̄v ijuděiskv. is že reče emu ty glēši sō légeis* Mt 27,11 Zogr Mar As Sav Ostr; *ijuda přédavy ego reče. eda azъ esmъ rav'vi. glā emu ty reče sō elpac* Mt 26,25 Zogr Mar As Sav Ostr. Podle Zorella¹⁰ jde o arameismus. Rčení *ty uzvriši/vy uzvrite*, doložené jen dvakrát (Mt 27,4 a 24 Zogr Mar As Sav Ostr) považujeme shodně s Blassem za latinismus.¹¹

2.2 Důraz citový nacházíme v některých otázkách a v nečetných větách zvolacích.

2.21 V otázkách zjišťovacích a doplňovacích: *ty li esi chr̄v sō el ó Χριστός* Mc 14,61 Zogr Mar Astr — zde je zájmeno též oporou pro enklitické *li*; *otъ kōdu esi ty pōden el sō*; J 19,9 Zogr Mar As Sav Ostr.

2.22 V tzv. otázkách řečnických: *eda azъ židovinv esmъ μήτι έγω 'Ιουδαίός ειμι*; J 18,35 Zogr Mar As Sav Ostr; *vy podnožia moego něste dostoini, to kako azъ s vami sę přeti choštu?* Const 12, Lavrov 25,14.

2.23 Ve větách zvolacích. V hovorů je zvolací věta signalizována intonací, v psaném textu na ni můžeme usuzovat jen ze souvislosti: *kolъmi pače vy este lučvši pvticъ pōσω μάλλον ύμεις διαφέρετε τών πετεινών* L 12,24 Zogr Mar; *tako mi bogy azъ va imatъ močiti έγω ύμās βασανίσω* Supr 2,17.

3. Pronominální podmět je uveden z důvodů rytmických

Dokladům tohoto typu nebyla v staroslověnštině dosud věnována pozornost, přestože je jich značný počet. Jsou to explicitně vyjádřené pronominální podměty v přímé řeči, jejichž užití je shodně se současnou hovorovou češtinou. Můžeme však konstatovat také téměř naprostou shodu s předlohou, z níž je třeba při hodnocení těchto dokladů vycházet. V řečtině bohužel průzkum materiálu chybí. Moulton pouze zjišťuje, že v novozákonní řečtině je pronominální podmět 1. a 2. osoby často, i mimo obvykle uváděné důvody jako ke protiklad a důraz.¹² Brugmann uvádí, že zájmeno 1. osoby sg. a pl. je ve spojení *ώς έγω άκούω, πυνθάνομαι, ως ήμεις άκούομεν* ap. i tam, kde není důraz a poukazuje na to, že význam zájmena je v těchto

⁹ W. Bauer, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments*, Berlin 1937, 448.

¹⁰ F. Zorell, *Novi Testamenti Lexicon Graecum*, Paris 1911, 328.

¹¹ F. Blass, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, 8. vyd. 1950, par. 362; podrobněji v malotirážním sborníku *Miscellanea Brunensia* 183.

¹² J. H. Moulton, *Einleitung in die Sprache des Neuen Testaments*, Heidelberg 1911, 36n.

případech oslaben. Podobně je oslaben význam nedůrazného *ó* ve spojení s partikulemi *γέ, δέ*; zájmeno je zde pouze oporou pro enklitika.¹³

Obdobnou situaci v explicitním vyjadřování pronominálního podmětu nacházíme i v současné hovorové češtině, v níž se nad jeho motivací zamýšlel V. Mathesius.¹⁴ Zjistil, že zájmenný podmět je v hovorové češtině častý z důvodů rytmických. Je oporou pro enklitika ve větách, v nichž je východisko výpovědi složeno jen ze slov nepřívzvučných (*já tě učešu* proti *učešu tě*; věta *tě učešu* není možná). V tomto případě mluví o rytmu obsahovém. Rytmus důrazový vidí tam, kde osobní zájmeno tvoří klidný, nedůrazný úvod věty, nejčastěji na začátku řeči, zejména tam, kde je východisko výpovědi krátké. Ve větách, skládajících se jen z pronominálního podmětu a slovesa, je zájmeno nedůrazným úvodem k vlastní výpovědi, která by jinak zněla stroze a úsečně (*já vím* proti *vím*). Také zde je původní význam oslaben, což je patrné z toho, že je možno je nahradit jiným rytmickým ekvivalentem (místo *já mám hlad* můžeme s dosti podobnou platností říci *to mám hlad*). V proudu řeči může být zájmeno slovem výplňkovým, které zabraňuje srážce dvou přízvukových slabik (*to já nevím*). Toto explicitní vyjadřování pronominálního podmětu se uplatňuje v hovorové češtině jen jako tendence; řada případů rytmickou vyváženost opomíjí a naopak je někdy osobní zájmeno i tam, kde to rytmus nevyžaduje.

Mathesiovy závěry můžeme aplikovat i na staroslověnštinu. Téměř naprostá shoda našich dokladů s řečtinou a výše uvedené postřehy mluvnic řeckého jazyka (Moultonovy, Brugmannovy, Schwytzerovy) nás vedou k tomu, že tuto tendenci považujeme za možnou i v helénské koiné, již byly psány předlohy staroslověnských textů.

Staroslověnský pronominální podmět, vyjadřovaný explicitně z důvodů rytmických, nacházíme v těchto případech:

3.1 Na začátku přímé řeči, v citátu přímé řeči nebo po oslovení ve větách s přísudkem slovesným. Zájmeno tvoří klidný, nedůrazný úvod věty. Naprostou převahu mají zájmena 1. os. sg.: *řeče že imъ пакы ѿ. азъ idъ i vzišete mene ѣwъ ѡпъawъ* J 8,21 Zogr Mar As Ostr; *азъ рѣчъ бѣзи бѣдѣте ѣwъ еlпа* Ps 81,6 Sin, J 10,34 Zogr Mar As Ostr; *вѣ вѣвѣ ѣко съ естъ снъ naju оѡдамен* J 9,20 As Ostr, *to вѣвѣ* Zogr — varianta *to* ukazuje na oslabenou platnost osobního zájmena v As a Ostr; v Mar zájmeno — shodně s předlohou — chybí.

3.2 Ve větách s přísudkem sponově jmenným. Zájmeno je oporou pro sponu a rytmicky vyvažuje tyto výroky, které mají většinou slavnostní ráz. Často jde o sponové varianty bezesponových vět (zmínili jsme se o nich v části 1.), které jsou odrazem hebrejského bezesponového vyjadřování s obligátním pronominálním podmětem. Doklady se sponou jsou nepoměrně častější. Také zde výrazně převažuje zájmenný podmět 1. os. sg.: *азъ есмъ бъ авраамъ i богъ исаконъ ѣwъ еlму ѡ ѡеѡс* Mt 22,32 Mar Zogr^b, citát z Ex 3,6; *glъ emu ѿ. азъ есмъ pѡтъ i istina i животъ ѣwъ еlму ѡ ѡѡс* J 14,6 Zogr Mar As Sav Ostr.

¹³ K. Brugmann, *Griechische Grammatik*, Mnichov 1913, 476; Ed. Schwyzer (*Griechische Grammatik II*, Mnichov 1950, 188) navazuje na Brugmanna, mluví však o „Ichbe-tontheit“ u sloves mluvení, slyšení, vědění ap.

¹⁴ V. Mathesius, *Čeština a obecný jazykozpyt*, Praha 1947, 286n.

3.3 Po důrazné interjekci *se*. Staroslověnské *se* je vždy za řeckou interjekci *idou*, jejíž časté užívání připisuje Moulton (o. c. 14) těm, jejichž mateřštinou byla aramejšтина. Také Zorell (o. c. 259) zjišťuje, že je často v hovorové řečtině Židů, chtějí-li upozornit na něco závažného. Stsl. *se* je vždy důrazné a uvádí často slavnostní prohlášení: *se azъ свѣрѣ вы ѣко ов'це по срѣдѣ всѣхъ idou ѣгѡ ἀποστέλλω υμᾶς* Mt 10,16 Zogr Mar As Ostr; *gi se my ostavichomъ vsě i vь slědъ tebe idomъ idou ѣμεις ἀφήκαμεν πάντα* Mt 19,27 Mar As Sav Zogr^b Ostr.

3.4 Po spojkách *jako, ašte, da* ap. Věty, uvozené těmito spojkami, mají po nich stejnou stavbu jako věty hlavní, v nichž je pronominální podmět na začátku přímé řeči (srov. 3.1): *ne ostavi mene edinogo ocb. ѣко азъ ugodьna tvorje emu vseгда* *δτι ѣгѡ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε* J 8,29 Zogr Mar As Ostr; *slyšaste ѣко азъ рѣхъ вамъ* *δτι ѣгѡ εἶπον ὑμῖν* J 14,28 Zogr Mar As Sav Ostr.

3.5 Pronominální podmět je oporou pro enklitika *bo, že*. Tato enklitika stojí vždy za prvním přízvučným slovem ve větě, která je pronášena v proudu řeči; mají totiž funkci navazovací, připojují větu k předchozímu kontextu. *Bo* je v našich dokladech spojka explikativní, *že* má význam slučovací, někdy s odstínem adversativním. Často zdůrazňuje zájmeno, po němž se klade: *ne o vsěchъ vasъ gljо. азъ bo věmъ eže izbъrachъ ѣгѡ olda тѣнас ѣξελεξάμεν* J 13,18 Zogr Mar; *bljuděta jako lъvъ прѣдъ vama jestъ. vě že pomyslichově. jako moštъnъ jestъ bogъ ѣμεις δὲ ἐλογισάμεθα* Supr 296,25.

4. Explicitní vyjádření pronominálního podmětu motivované předlohou

Z hlediska staroslověnštiny jsou tyto pronominální podměty zbytečné. Shodují se však téměř vždy s předlohou, takže můžeme říci, že motivem pro jejich uvedení byla snaha o věrný překlad. Přitom jejich uvedení bylo v stsl. možné, neodporovalo duchu staroslověnštiny. Nadbytečnost některých slov a neúspornost vyjadřování je charakteristickým rysem mluveného jazyka, patří k jeho obecně syntaktickým rysům, právě tak jako eliptičnost a neúplnost, která je podmíněna situační zakotveností projevu a využíváním prostředků motorických. Tuto neúspornost můžeme dokumentovat současnou hovorovou češtinou, v níž se setkáváme s duplicitním vyjadřováním podmětu zájmenem a substantivem (*on tatínek*) i s častými nadbytečnými zájmennými podměty 1. a 2. osoby, což je vlastně také duplicitní podmět, vyjádřený jednak zájmenem, jednak koncovkou slovesa. Kvalifikovat přebytné prvky v syntaxi je však velmi obtížné, „z hlediska sémantiky se snáze hodnotí míra postačitelnosti a úplnosti“.¹⁵ Hodnocení nadbytečných zájmenných podmětů v stsl. je ještě složitější pro časovou vzdálenost, která nás dělí od doby vzniku stsl. textů. Se stejnými potížemi se potýkáme při posuzování těchto jevů v jazyce předloh, v helénské koiné. Brugman (o. c. 476n) upozorňuje na to, že náš jazykový cit není spolehlivý při určování důrazu v řeckých zájmenných podmětech 1. a 2. osoby. Někdy však je zřetelné, že zájmeno je nedůrazné a že nemá ani platnost rytmičnou, protože ta je vázána většinou na začátek věty. Můžeme tedy říci, že i v řecké předloze jsou tyto pronominální podměty nadbytečné. Podrobný rozbor řeckých textů by mohl

¹⁵ K. Hausenblas, *O studiu běžně mluvených projevů*; Otázky slovanské syntaxe I, Praha 1962, 322.

ukázat, zda a v jaké míře je jejich výskyt dán hebrejskou předlohou (u textů starozákonních a zprostředkovaně i u novozákonních), či zda se zde odrazil také mluvený jazyk.

Stsl. pronominální podměty, v nichž vidíme motivaci překladatelskou, dělíme takto:

4.1 Pronominální podmět ve větách s přísudkem slovesným.

4.1.1 Zájmeno stojí před určitým slovesem: *řeče irodz. ioanna azъ usěknqczъ . kъto še estъ sb. o nemъže azъ slyšq takovaě 'Iwárrnъ évъ áπεκεφάλισα. τίς δέ ἐστιν οὗτος περὶ οὗ ἀκούω τοιαῦτα* L 9,9 Zogr Mar — v řeckém textu není předloha k druhému azъ, Vg. se však se stsl. shoduje zcela: *Ioan-nem ego decollavi. Quid est autem iste, de quo ego talia audio?* (var. *audio ego*); *ašte bi věděla darъ bži. i kъto estъ glēi ti daždъ mi piti. ty bi prosila u nego σὺ ἂν ἤτησας αὐτόν* J 4,10 Zogr Mar As Ostr.

4.1.2 Zájmenný podmět stojí bezprostředně za určitým slovesem. V tomto postavení je jeho nadbytečnost zvlášt' zřetelná: *скажи ми гї конъѣино μοјо i ѣисло дънеи моичъ коe estъ. da rozumějo česo lišq sje azъ lva γνώ τί ὕστερῶ ἐγὼ* Ps 38,5 Sin; *gljō azъ děla moja cъvi lęγw ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ* Ps 44,2 Sin; *vъzdraduju sje azъ o slovesechъ tvoichъ ἀγαλλιάσομαι ἐγὼ ἐπὶ τὰ λόγια σου* Ps 118,162 Sin; *vъ τъ дънь rozuměete vy. ёко azъ vъ oci moemъ γνώσεσθε ђмеиъ* J 14,20 Zogr As Sav Ostr, v Mar zájmeno chybí; *ne boita vy se μη φοβείσθε ђмеиъ* Mt 28,5 Zogr Mar As Sav Ostr.

4.2 Koncové postavení pronominálního podmětu ve větách s nominálním predikátem. Jsou to věty s neobvyklým slovosledem: jmenný přísudek + spona + pronominální podmět. Podle Blasse (o. c. 279n) jeví se počáteční postavení predikátu jako zřetelná tendence novozákonní řečtiny; vysvětlení vidí v semitském jazykovém cítění autorů NZ. Tento pořádek slov je totiž charakteristický pro hebrejštinu a aramejštinu, v nichž je slovesný predikát na 1. místě ve světě obvykle, jmenný predikát tehdy, je-li zdůrazněn, tedy při subjektivním slovosledu. Pronominální podmět je ve větách s nominálním predikátem obligátní, protože hebrejšтина nezná sponu.¹⁶ V řeckém znění žalmů, jejichž stsl. versi máme v Sinajském žaltáři, můžeme sledovat, že řečtí překladatelé přidávali do hebrejských vět s jmenným predikátem sponu a současně ponechali pronominální podmět, který byl vedle spony zbytečný a navíc zůstal na konci věty. Toto neobvyklé postavení nadbytečného zájmenného podmětu připisujeme vlivu hebrejštiny, který se prostřednictvím řečtiny promítl i do stsl. textů, zejména do žaltáře. Se stejnou stavbou věty se setkáváme i v evangeliích, kde má opět oporu v řečtině: *bъ tvoi esmъ azъ ѓ θεός σου εἰμι ἐγὼ* Ps 49,7 Sin; *inočjēdъ i ništъ esmъ azъ μονογενής και πρωχός εἰμι ἐγὼ* Ps 24,16 Sin; *něsmъ prazdenъ azъ ino dělo imatъ oъ schołáčw ἐγὼ* Supr 172,3.¹⁷

Poměr stsl. pronominálního podmětu k řecké předloze.

Při tomto zkoumání jsme vycházeli ze staroslověnštiny, k textu předlohy jsme jen přiblížili. Nejsou tedy zachyceny případy, kdy řecký pronominální podmět není do stsl. přeložen.¹⁸ Srovnání ukázalo, že stsl. zájmenný podmět

¹⁶ O. Klíma—S. Segert, *Mluvnice hebrejštiny a aramejštiny*, Praha 1956, 163.

¹⁷ Podrobněji o tom *Miscellanea Brunensia* 140—2.

¹⁸ Při pokusné nulové excerpci prvních tří kapitol Mc nebyl objeven ani jediný případ řeckého pronominálního podmětu, který by nebyl přeložen.

se téměř vždy shoduje s předlohou. V novozákonních památkách, k nimž známe řecká variantní čtení, není stsl. zájmeno nikdy navíc ve všech paralelních textech. Nejvíce odchylek má As, např.: *blaženěi oti viděstii ēže vy vidíte μακάριοι οί οφθαλμοί οί βλέποντες ἄ βλέπετε*, Vg.: *beati oculi, qui vident, quae vos videtis* L 10,23 As, v Zogr Mar zájmeno chybí; *ašte bi ty byl syde. ne bi bratr moi umrěly el ης ὡδε* J 11,32 As, jinde zájmeno chybí; *ašte inʔ pridetʔ vʔ imę svoe. togo priemlete vy ἐκεῖνον λήμψεσθε* J 5,43 As, jinde zájmeno chybí.

V textech hagiografických a homiletických je nejčastěji zájmenný podmět navíc v Supr, např.: *k'de jestʔ sestra tvoja jōže ty měniši děvo sošto ην λέγεις εἶναι παρθένον*; Supr 4,15; *kako mogō azʔ sʔtvoriti neprijazninoje se dělo πῶς ποιήσω τὸ πονηρὸν τοῦτο* Supr 366,7; *koje imę imatʔ bogʔ jemuže ty reče žrěti dn εἶπας θύειν*; Supr 21,8 — zájmeno zde jednoznačně určuje osobu dvojznačného tvaru *reče*. Ve všech uvedených dokladech přispívá zájmeno k větší zřetelnosti, někde je můžeme považovat za důrazné a jen ojedinele je nadbytečné (J 5,43 As).

Shoda staroslověnského a řeckého pronomiálního podmětu v sledovaných textech je dána shodnými poměry v jeho uvádění v obou jazycích. Překladatelé tedy neměli důvod volit jiné vyjádření. Nečetné odchylky jsou irrelevantní a jejich výskyt může být způsoben tím, že neznáme přímé předlohy stsl. textů.

Shrnutí: V stsl. je pronomiální podmět 1. a 2. osoby tam, kde to vyžaduje srozumitelnost a v důrazu. To platí i pro další slovanské jazyky, v nichž není zájmenný podmět obligátní. Dále je v stsl. patrná tendence uvádět zájmenný podmět v přímé řeči z důvodů, které jsme podle V. Mathesia nazvali rytmickými. Stsl. se v uvádění těchto zájmenných podmětů shoduje s předlohou, ale i se současným českým územ: zájmeno 1. a 2. osoby tvoří klidný úvod přímé řeči ve větách s přísudkem slovesným (3.1) i sponově jmenným (3.2), rytmicky řeč vyvažuje po důrazné interjekci *se* (3.3) a po některých spojkách (3.4). V proudu řeči je oporou pro enklitika *bo, že* (3.5). Značný počet dokladů však uvedené třídění přesahuje. Označili jsme je jako pronomiální podměty motivované předlohou, z hlediska staroslověnštiny nadbytečné. Jejich uvedení však nepůsobí jako násilná věrnost předloze; nadbytečné pronomiální podměty známe ze současné hovorové češtiny, byly běžné v helénské koiné i v staroslověnštině. Podle dnešního jazykového citění působí poněkud neústrojně jen zájmenné podměty, stojící bezprostředně po slovesném přísudku (4.12) a po sponě (4.2).

Prostřednictvím řečtiny se do stsl. textů promítl vliv hebrejské větné stavby, a to v bezsponových větách s nominálním predikátem (1.2) a v koncovém postavení pronomiálního podmětu ve větách sponově jmenných (4.2). Tato větná stavba byla v stsl. srozumitelná a měla spíše — zejména máme-li na mysli bezsponové věty s nominálním predikátem — platnost stylistickou: dodávala staroslověnštině pečeť knižního stylu.¹⁹

¹⁹ Srov. R. Večerka, *Slovanské počátky české knižní vzdělanosti*, Praha 1963, 75.

DIE SÄTZE MIT DEM AUSGEDRÜCKTEN PRONOMINALSUBJEKT DER 1. UND 2. PERSON IN DER AKSL. SPRACHE

In der aksl. Sprache ist das Pronominalsubjekt der 1. und 2. Person in folgenden Fällen ausgedrückt: 1. Das Pronomen ist für Verständlichkeit notwendig. 2. Im Nachdruck. 3. Das Pronomen hat rhythmische Geltung, seine Bedeutung ist abgeschwächt; diese Pronomina befinden sich am Satzanfang oder nach der Interjektion *se*, manchmal nach den Konjunktionen *ašte*, *jako*, *da*; manchmal stellen sie eine Stütze für enklitische *bo*, *že* dar. 4. Die überflüssigen Pronominalsubjekte, die dem griechischen Original nachgeahmt sind; die Überflüssigkeit ist besonders klar, wenn das Pronominalsubjekt unmittelbar nach bestimmter Verbalform steht.

Durch das Griechische drang in diese Sätze der hebräische Einfluß ein, und zwar in Sätze mit dem nominalen Prädikat ohne Kopula, und in Sätze mit dem Prädikatsnomen mit Kopula, in denen das unbetonte Pronominalsubjekt am Satzende zum Ausdruck kommt.